Uitgelicht

Broedvogels van Voorne (2011-20)

Door: Bert W. van Dijk[1] en C. Martin Lok[2]

Aantal broedvogelsoorten op Voorne

In een eerdere publicatie is stil gestaan bij de veranderingen in de vogelbevolking van Voornes Duin gedurende de laatste 90 jaar (Van Dijk et al. 2020). In het huidige rapport wordt nu een overzicht gegeven van alle vogelsoorten die de laatste 10 jaar op geheel Voorne hebben gebroed, zowel in het duin- en kustgebied (Tabel 1) als in het achterland van Voorne (Tabel 2). Het voormalig eiland Voorne wordt in het oosten door de Bernisse gescheiden van Putten. Daarnaast wordt de vogelbevolking in Voornes Duin- en kuststreek in de context van het hele Nederlandse duingebied geplaatst. Het Voornse duin- en kustgebied zoals behandeld in dit rapport is gearceerd aangegeven in Figuur 1 en bevat naast de duinen ook de binnenduinbossen zoals Strypemonde en Mildenburg. Daarnaast is ook het Quackgors meegerekend als behorend tot het Voornse duin- en kustgebied. In totaal werden de afgelopen 10 jaar op Voorne 133 broedsoorten (inclusief exoten) geregistreerd, waarvan 113 in de kuststreek.

Figuur 1. Het Voornse duin- en kustgebied. Bron: (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/02/Natura2000_-_Voornes_Duin.png)

Toelichting bij Tabellen 1 en 2

De Tabellen 1 en 2 en de toelichtingen beneden zijn gebaseerd op de Mededelingen van de KNNV-afd. Voorne-Vogelwerkgroep *(Adriaanse, 2019; Op den Dries, 2014, 2019; Snoeij, 2014; Stins, 2009; Vermaas et al. 2019; Walbroek, 2019)*, de Vogelatlas van Nederland en op gegevens van waarneming.nl. Deze zijn bijgewerkt tot 1 juli 2020.

1)Bert W. van Dijk, Eik 81, 3224TB, Hellevoetsluis. Email: dijkbv@kpnplanet.nl
2)C. Martin Lok, Vliegenvangerlaan 12, 2566RN, Den Haag. Email: m2lok@casema.nl

dodaars	meerkoet	**huiszwaluw**	vuurgoudhaan
fuut	scholekster	boompieper	**grauwe vliegenvanger**
geoorde fuut	kluut	**graspieper**	staartmees
aalscholver	kleine plevier	witte kwikstaart	**matkop**
kleine zilverreiger	**bontbekplevier**	winterkoning	kuifmees
blauwe reiger	**strandplevier**	heggenmus	pimpelmees
lepelaar	kievit	roodborst	koolmees
knobbelzwaan	**tureluur**	**nachtegaal**	boomklever
grauwe gans	**grutto**	blauwborst	boomkruiper
canadese gans	houtsnip	gekraagde roodstaart	wielewaal
brandgans	watersnip	roodborsttapuit	gaai
nijlgans	kokmeeuw	merel	ekster
bergeend	stormmeeuw	zanglijster	kauw
krakeend	zwartkopmeeuw	**grote lijster**	zwarte kraai
wilde eend	kleine mantelmeeuw	cetti's zanger	**raaf** *
slobeend	**dwergstern**	sprinkhaanzanger	spreeuw
tafeleend	**visdief**	**snor***	**huismus**
kuifeend	holenduif	rietzanger	vink
middelste zaagbek	houtduif	bosrietzanger	groenling
bruine kiekendief	turkse tortel	kleine karekiet	putter
havik	**zomertortel**	**spotvogel**	**kneu**
sperwer	**koekoek**	braamsluiper	goudvink
boomvalk *	bosuil	grasmus	appelvink
buizerd	**ransuil**	tuinfluiter	**roodmus***
wespendief*	groene specht	zwartkop	rietgors
kwartel*	grote bonte specht	fluiter	monniksparkiet*
fazant	kleine bonte specht*	tjiftjaf	
waterral	boomleeuwerik	fitis	
waterhoen	oeverzwaluw	goudhaan	

Tabel 1. Broedvogels van het duin- en kustgebied van Voorne (2011-20). Vet gedrukt: Rode Lijst soort. Asterisk: zie toelichting.

roerdomp	**torenvalk**	**steenuil**	gierzwaluw
zwarte zwaan *	**patrijs**	ijsvogel	baardman
smient*	**porseleinhoen***	**boerenzwaluw**	**ringmus**
zomertaling	**steltkluut***	**gele kwikstaart**	**veldleeuwerik**
krooneend	kerkuil	rouwkwikstaart	zwarte roodstaart

Tabel 2. Broedvogels van geheel Voorne (2011-20), exclusief de soorten van Tabel 1. Vet gedrukt: Rode Lijst soort. Asterisk: zie toelichting.

Toelichting bij Tabel 1

a) Boomvalk

De boomvalk is van oudsher een regelmatige broedvogel in Voornes Duin. Vanaf het begin van deze eeuw is er echter sprake van achteruitgang. Pas in de periode 2013-15 kon weer een territorium in de omgeving van de Zwarte Hoogte/Waterbos worden vastgesteld (Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018). Interessant zijn de waarnemingen van jagende boomvalken die in de periode mei t/m augustus in de jaren 2011-20 voor het duingebied zijn ingevoerd op Waarneming.nl. Deze beslaan vrijwel het gehele kustgebied. Wellicht hebben boomvalken in de omgeving van het Voornes Duin gebroed, of zijn territoria buiten de inventarisatiejaren 2013-15 gemist. Het nagenoeg verdwijnen van de boomvalk als broedvogel heeft wellicht te maken met de komst van de havik.
Boomvalken broeden pas laat in het seizoen en bouwen geen eigen nest. Ze kiezen daarom verlaten nesten van andere soorten. De voorkeur gaat hierbij uit naar het nest van de zwarte kraai, omdat dit in de kruin van bomen wordt gebouwd. Zodoende zijn er vrije af- en aanvliegmogelijkheden en zorgt de positie van het nest voor een onbelemmerd uitzicht op de omgeving. Verder biedt de vlakke nestkom tijdens het broeden ruimte voor de lange vleugels van de boomvalk (Bijlsma, 1993). De havik heeft als predator van de zwarte kraai het aanbod van geschikte broedgelegenheid voor de boomvalk in het gebied sterk verminderd. Een alternatieve nestkeuze is voor de boomvalk niet of nauwelijks voorhanden. De enkele nesten van buizerds in het gebied bieden te weinig mogelijkheden en nesten van eksters zijn niet geschikt vanwege de overkapping die meestal aanwezig is waardoor het uitzicht wordt belemmerd. Bovendien komen de vleugels door de diepe nestkom in het gedrang. Een tweede oorzaak voor de achteruitgang van

de boomvalk kan gezocht worden in het feit dat de soort zelf ook bejaagd wordt door de havik. De achteruitgang van de boomvalk op Voorne past in het landelijk beeld. In heel Nederland is sprake van een neergaande lijn. De Vogelatlas van Nederland noemt als mogelijke oorzaken minder nestelgelegenheid, voedseltekort, toegenomen predatiedruk, habitatverandering en chemische verontreiniging in de voedselketen (Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018).

Wespendief, Kreekpad, 12 augustus 2018, foto: Ruurd Boonstra.

b) Wespendief

De wespendief is uitstekend toegerust om wespennesten uit te graven. De stevige poten zijn voorzien van vlakke nagels wat het graven vergemakkelijkt. Stugge schubvormige kopveren beschermen de vogel tegen steken en de spleetvorm van het neusgat zorgt er voor dat er minder snel zand in komt tijdens het graven (Bijlsma, 1993). Wespendieven zijn tijdens het broedseizoen geheimschrijvers waardoor het lastig is om een exacte broedlocatie vast te stellen. De terugkeer van de vogels naar de broedplaats vindt onopvallend plaats. Het nest wordt vaak gebouwd in naaldbomen met een voorkeur voor sparren, hetgeen een goede camouflage waarborgt. Deze dekking rond het nest biedt de jongen bescherming tegen predatoren als havik wanneer beide ouders tegelijk afwezig zijn. Prooiresten onder de nestboom zijn vaak moeilijk of in het geheel niet vast te stellen. Leeggegeten raten worden door de oudervogels afgevoerd of door de jongen op de nestbodem vertrapt. Ook het heimelijke gedrag van de jonge vogels draagt er toe bij dat de aanwezigheid van een bezet nest niet opvalt. De terugkeer van een ouder met voedsel op het nest gaat niet gepaard met opvallend bedelgedrag (*Bijlsma, 1993*). Voor geheel Voornes Duin zijn tussen 2011 en 2020 in de periode 20 mei-10 augustus (datumgrenzen Sovon broedvogelonderzoek) ruim 100 waarnemingen bekend. Het merendeel betreft waarnemingen boven Strypemonde en directe omgeving, waarvan Tabel 3 een overzicht geeft.

Van het zgn. luchtdansen of vlinderen zijn in totaal vijf waarnemingen bekend die binnen de datumgrenzen vallen. Kreekpad: 24 mei 2014 en 13 juni 2018, Strypemonde: 4 juni 2018 en 10 juni 2018, Vogelpoel: 30 juni 2019. Twee waarnemingen die daar net buiten vallen, dateren van 15 mei 2018 boven Strypemonde en van 18 mei 2018 boven Stuifakker e.o. Opgemerkt dient te worden dat het vleugelwapperen zowel een broed- als een voedselterritorium kan markeren. Er zijn geen nest-indicerende waarnemingen zoals transport van voedsel voor de jongen bekend. Het aantal waarnemingsdagen binnen de datumgrenzen in tabel 3 maken het echter aannemelijk dat er tussen 2015 en 2020 op Strypemonde of in de directe omgeving wespendieven tot broeden zijn gekomen. Het is onduidelijk of de wespendief in de periode 2011-20 als broedvogel een nieuwkomer is in Voornes Duin, omdat reeds in 1999 een territorium werd vastgesteld in de omgeving Tenellaplas/Strypemonde.

c) Kwartel

In de poldergebieden van Voorne is de kwartel een onregelmatige broedvogel, maar in het kustgebied waren tot 2019 nog geen territoria bekend. Op 22 en 23 juni 2019 werd echter een kwartel gehoord op het Nieuwe Groene Strand. Onduidelijk is of het hier een territorium of een doortrekkende vogel betrof.

d) Kleine Bonte Specht

Tussen 2011 en 2015 werd de soort slechts enkele malen waargenomen in Voornes Duin. Na 2016 nam vooral het aantal geluidswaarnemingen binnen de datumgrenzen toe.

Het betreft hier losse waarnemingen en deze geven daarom geen volledig beeld van het voorkomen van de soort in het duingebied. Het toegenomen aantal waarnemingen, vooral vanaf 2017, past in het beeld van de vrij recent in gang gezette westwaartse uitbreiding van kleine bonte specht in Nederland. Deze uitbreiding is onder meer te danken aan het ouder worden van bossen. Interessant zijn de waarnemingen in het gebied Sipkesslag-zuid/Duinzoom en de aangrenzende Kaapduinen. Beide gebieden als geheel vormen blijkbaar een geschikt broedbiotoop voor de soort.

e) Snor

De snor is een broedvogel van rietvelden met een ondergroei van ruigtekruiden. Het nest wordt vlak boven het water gebouwd, waardoor een constant waterpeil medebepalend is voor het broedsucces. Doordat in veel gebieden in Nederland regulering van het grondwaterpeil plaatsvindt, zijn veel broedgebieden verloren gegaan. Op Voorne is de snor een zeer schaarse broedvogel. In het kustgebied lijkt het Groene Strand het enige geschikte broedgebied. Hier zijn vrijwel jaarlijks 1-2 territoria aanwezig. Recente broedgevallen op het Quackgors zijn niet bekend. De enige bekende waarneming daar betreft een zingende vogel, een week voor de datumgrens, op 18 april 2018. In 2020 werden in de Holle Mare en Strypse Wetering zingende snorren gehoord. Binnen de datumgrenzen voor deze soort (25 april - 15 juli) zijn waarnemingen van een zingende snor in de Holle Mare tot en met 8 mei bekend. Voor de Strypse Wetering dateert de laatst bekende waarneming van 25 juni (waarnemingen tot 1 juli 2020).

	2011	2013	2017	2018	2019	2020
Quackjeswater					22-05	
Vogelpoel				17-06		
Kreekpad	15-05		05-06			20-06
Gamandervallei		30-04				
Sipkesslag-zuid/Duinzoom		20-04	20-04	29-03	09-04	06-05
Groene Strand					05-03	
Strypemonde						05-05
Kaapduinen						11-04
						12-04
						20-04
Eerste en Tweede Slag						14-04

Tabel 4. Roepende/zingende kleine bonte spechten. Periode 1 februari-20 juni.

Gebied	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Strypemonde	-	-	-	-	1	1	1	4	7	4
Kreekpad	-	-	-	2	1	2	1	3	4	7
Vogelpoel	2	1	-	-	3	-	2	3	7	1
Tenellaplas	-	-	-	1	-	-	-	-	2	
Breede Water	-	-	-	-	-	-	3	1	-	-
Stuifakker e.o	1	-	-	-	1	-	-	5	7	2

Tabel 3. Aantal waarnemingsdagen van de wespendief in de periode 20 mei-10 augustus (2020 tot 1 juli).

f) Raaf

Begin vorige eeuw verdween de raaf door vervolging uit Nederland. Het laatste nest werd in 1928 gevonden. Pas vanaf 1976 keerde hij als broedvogel terug dankzij een herintroductie waarbij tussen 1969 en 1992 ongeveer 200 vogels op verschillende locaties werden uitgezet. Rond 1985 begon de populatie te groeien en breidde zich vanuit de Veluwe uit. Op 25 maart 2018 werden voor het eerst raven gemeld in Voornes Duin. Sindsdien zijn er tot 2020 ongeveer 75 waarnemingen, verspreid over een groot deel van het gebied. Een flink deel hiervan betreft overvliegende vogels, veelal in noordelijke en oostelijke richting. Mogelijk zijn dit voedselvluchten. Er zijn ook meldingen van raven ter plaatse, vooral rond Breede Water, Vogelpoel en Valleibos (Tabel 5).

Datum	Bijzonderheden
01-05-18	1 op eilandje in Breede Water, roepend tussen broedende aalscholvers.
13-06-18	1 roepend vanuit bomen aan de zuidwestrand van Breede Water.
27-06-18	1 roepend aan de rand van het Valleibos.
11-08-18	2 roepend geland in het Valleibos, iets daarvoor hier 1 opgevlogen om een overvliegende havik te verjagen.
17-08-18	2 ter plaatse aan de rand van het Valleibos*.
11-06-19	3 roepend overvliegend boven zuidoever Breede Water naar noordwest*.
16-06-19	14.25 uur: 1 adult en 1 juveniel roepend aanwezig zuidwesthoek Breede Water*.
16-06-19	16.20 uur: 3 roepend rondvliegend boven Vogelpoel, 1 vogel duidelijk hogere roep.
17-07-19	1 ter plaatse in gebied Vogelpoel, is daarmee de laatst bekende waarneming voor 2019.

Tabel 5. Ter plaatse waarnemingen van de raaf. Waarnemingen met een asterisk zijn gedocumenteerd met een geluidsopname of foto.

Ervan uitgaande dat de waarnemingen op 11 en 16 juni 2019 van twee adulte en een juveniele vogel niet een uitstapje van de broedvogels op de kop van Schouwen betreft, betekent dit het eerste broedgeval van raven in Voornes Duin. Interessant is de waarneming van 2 april 2020 boven het Kreekpad van twee overvliegende vogels naar noord. Vervolgwaarnemingen voor Voornes Duin zijn niet bekend.

g) Roodmus

Vanaf eind jaren tachtig van de vorige eeuw wordt de soort in Nederland als broedvogel vastgesteld, voornamelijk in de kuststreek. Veel territoria betreffen ongepaarde vogels waarvan slechts een deel betrekking heeft op een broedgeval. De eerst bekende waarneming van de roodmus in het kustgebied van Voorne dateert van 20 mei 1990 op de Brielse Gatdam. Tussen 2006-10 werden enkele waarnemingen gedaan van een zingende man eerste kalenderjaar op de Westplaat en in 2011 van een zingende man tweede kalenderjaar op het Groene Strand. Op 24 juni 2011 werd hier ook een roodmus vrouw gefotografeerd en op 9 juli van dat jaar werden 1 of 2 vrouwkleed roodmussen heen en weer vliegend met voedsel gezien vanaf de Boulevard langs het Groene Strand. Vanaf 2012 tot en met 2018 waren jaarlijks broedterritoria aanwezig op het Groene Strand. In 2019 was er een zeker broedgeval op de nabijgelegen Westplaat.

Roodmus, Groene strand, 27 mei 2012, foto: Kees van Rij.

h) Monniksparkiet

Deze van oorsprong uit Zuid-Amerika afkomstige soort heeft zich als onregelmatige broedvogel ook in Voornes Duin gevestigd. Er zijn enkele waarnemingen van nestbouw in de omgeving van de Tweede Slag bekend. In mei 2009 waren hier minimaal drie nesten in aanbouw en in april 2015 werd hier een monniksparkiet gezien die nestmateriaal verzamelde. In september 2018 werd in deze omgeving een nest gebouwd. Mogelijk zijn deze vogels afkomstig uit populaties in Ouddorp e.o. of Hellevoetsluis.

Raaf, foto: P. Vermaas

Begrazing bij de Vogelpoel, 16 juni 2007, foto: Han Meerman.

Toelichting bij Tabel 2

i) Zwarte Zwaan

Hoewel waarnemingen van zwarte zwanen met enige regelmaat op Voorne worden gedaan, zijn broedgevallen uiterst schaars. In 2016 werd gebroed in de Blanke Waal aan de Ooievaarsdijk nabij de Holle Mare. In maart van dat jaar werd hier één juveniele vogel gezien.

Zwarte zwaan, Strypse Wetering, Foto: P. Vermaas

j) Smient

In Nederland zijn zekere broedgevallen van de smient zeldzaam. Op Voorne is slechts één geval bekend. Tijdens inventarisaties van de Beningerslikken werden in 2012 pas uitgevlogen/donsjongen waargenomen (Op den Dries, 2014).

Porseleinhoen, Strypse Wetering, 11 augustus 2013, foto: Kees van Rij.

k) Porseleinhoen

De Strypse Wetering vormt een aantrekkelijk broedgebied voor deze soort. Dit terrein is echter ingericht als waterbergingsgebied, waarbij het waterpeil wordt gereguleerd. Porseleinhoen bouwt zijn nest vlak boven het water waardoor een wisselende waterstand van invloed kan zijn op de beschikbaarheid van voldoende geschikt biotoop en op het slagen van een broedsel. Vanaf 2013 tot en met 2019 is porseleinhoen jaarlijks zingend vastgesteld met in de jaren 2015-17 zichtwaarnemingen van juveniele vogels.

l) Steltkluut

Op Voorne zijn zekere broedgevallen alleen van de Strypse Wetering bekend. De eerste waarneming van een steltkluut in dit gebied dateert van mei 2008. In april 2011 was een paar aanwezig en in mei 2014 was er sprake van het eerste zekere broedgeval. Ook in 2016 werd gebroed, getuige een ouderpaar met drie juvenielen. Broedgevallen na 2016 zijn niet meer vastgesteld. Het onregelmatig verschijnen als broedvogel heeft waarschijnlijk meerdere oorzaken. Tijdens lange perioden van grote droogte in het Middellandse Zeegebied trekken steltkluten noordwaarts om geschikte broedgebieden te zoeken. Verder kan de eerdergenoemde regulering van het waterpeil in de Strypse Wetering van invloed zijn op de aanwezigheid van geschikt broedbiotoop.

Steltkluut met 3 jongen, Strypse Wetering, 14 augustus 2016, foto: Ruurd Boonstra.

m) Steenuil

Tot begin jaren negentig van de vorige eeuw was de steenuil een vrij algemene broedvogel op geheel Voorne. De stand is in de jaren daarna snel achteruitgegaan. In de jaren na 2011 was, voornamelijk op het oostelijk deel van het eiland, nog een zeer klein aantal broedparen aanwezig. Na 2016 is de steenuil als broedvogel niet meer vastgesteld op Voorne (informatie van S. Lobs/ Uilenwerkgroep Voorne-Putten).

Vergelijking met andere Nederlandse duingebieden

In het kort worden nu enkele trends in een aantal Nederlandse duingebieden belicht en vergeleken met die van Voornes Duin. Daarbij beperken we ons vooral tot soorten van het open duin. Deze laatste worden het meest bedreigd en herstelwerkzaamheden zijn meestal gericht op deze groep broedvogels. Voor meer details wordt verwezen naar de geciteerde publicaties.

Niet alleen op Voorne, maar ook landelijk zijn de broedvogels van open duinen de laatste decennia sterk afgenomen (*Nijssen et al. 2014, Foppen et al. 2017*). Daarentegen zijn verschillende broedvogels van struweelduinen duidelijk toegenomen. 10 Soorten bosvogels namen landelijk toe terwijl 7 soorten zoals koekoek en zomertortel sterk afnamen (*Nijssen et al. 2014*). Daarbij kunnen ook factoren buiten de duinen een rol spelen, zoals jacht en droogte rond de Middellandse Zee, en jacht en houtkap in overwintergebieden in de Sahel (*Zwarts et al. 2009*). Een aantal ontwikkelingen zullen in verband staan met de toegenomen stikstofdepositie en vooral met de sterke afname van het konijn sinds het midden van de 20e eeuw, eerst door myxomatose en vanaf 1990 ook nog door de ziekte VHS. Daarbij begonnen de duinen in mindere of meerdere mate in vrijwel het hele Nederlandse duingebied dicht te groeien. Lokaal werden verschillende maatregelen zoals begrazing, afplaggen, bemaaiing en struweelverwijdering genomen (*Nijssen et al. 2014, Vogelbescherming Nederland, 2014*). Een belangrijk neveneffect van begrazing is dat deze ook gunstig is voor konijnen. Konijnen zijn niet goed in staat om zelf eenmaal verruigde vegetaties af te grazen. In 2008 werd ruim 12.000 ha begraasd, wat overeenkwam met 32% van het totale Nederlandse duinareaal en meer dan twee derde van de halfopen droge duinen. Niet altijd was begrazing positief. Jaarrondbegrazing met runderen pakte meestal negatief uit voor de vogels van open duin. Een tijdelijke, intensieve begrazing met schapen, paarden of geiten om verruigde vegetaties in korte tijd te verminderen, gevolgd door een extensievere begrazing, is daarentegen een succesvolle strategie gebleken (*Nijssen et al. 2014; Vogelbescherming Nederland, 2014*).

Vergelijken we de broedvogels van Voornes Duin met die van andere duingebieden in Nederland (van zuid naar noord) dan valt op dat in hoofdlijnen de ontwikkelingen op Voorne goed passen binnen de landelijke trends maar dat er ook belangrijke verschillen kunnen bestaan met name tussen de kalkarme Wadden en het meer kalkrijke vasteland. Ook zal de afwezigheid van de vos op de Wadden een rol gespeeld hebben.

In 2009-11 werden op Goeree 85 verschillende broedsoorten aangetroffen (*Majoor et al. 2012*). Opvallende nieuwkomers waren roerdomp, blauwe reiger, grote Canadese gans, brandgans, havik en Cetti's zanger, terwijl net als in Voornes Duin soorten als wulp, grutto (in 2000 nog 15 paar) en tapuit verdwenen. Daarentegen namen grauwe gans, nachtegaal, roodborsttapuit, sprinkhaanzanger, rietzanger, grasmus, tuinfluiter en zwartkop sterk toe, terwijl scholekster, kievit, zomertortel, koekoek, kleine karekiet en spotvogel fors afnamen. Opmerkelijk is dat op Goeree nog steeds regelmatig zomertortels worden waargenomen. Het aantal territoria liep weliswaar terug van 63 in 1996 en 59 in 2005 naar 45 in 2011 maar dit waren nog steeds flinke aantallen vooral nu het elders in het land zo slecht gaat en de soort, ooit een algemene broedvogel op Voorne, daar bijna geheel verdwenen lijkt te zijn (*Majoor et al. 2012)*. Ook in 2020 werd deze soort nog op verschillende plaatsen op Goeree waargenomen. Opmerkelijk is dat ook de veldleeuwerik op Goeree nog goed standhoudt en plaatselijk zelfs was toegenomen (*Majoor et al. 2012*). Deze soort is de afgelopen decennia landelijk fors in aantal afgenomen en is in de duinen van Voorne zelfs volledig verdwenen.

Ook in de duinen van Solleveld tussen Monster en Den Haag is de veldleeuwerik vrijwel geheel verdwenen terwijl in dit gebied grote delen, o.a. door (lichte) begrazing, een open karakter hebben behouden (*Duindam et al. 2009*). Van de 25 territoria in 1996 resteerde er in 2008 en later nog maar 1 (*VWG Solleveld, 2019*). De tapuit die daar in 2001 verdween, keerde in 2018 terug met 1 territorium en vervolgens met 2 territoria in 2019.

Ook in Meijendel, met 90 broedsoorten in 2017, wordt een steeds dichter wordende begroeiing in grote delen van het duin gemeld waarbij bos- en struweelvogels nieuwe terreindelen tot in de zeereep toe bezetten (*Westgeest et al. 2008, Hooijmans, 2018)*. Daarentegen zijn ook daar vogels van het open duin, zoals tapuiten, veldleeuweriken (sinds 1991 incidenteel), paapjes (sinds 2001) en grauwe klauwieren (sinds 1985, maar weer één in 2007) verdwenen. Bovendien is het gejodel van de wulpen verleden tijd. De wulp was vaak te horen in de duinen zowel ten zuiden als ten noorden van Den Haag en deze vogel werd in de jaren vijftig zelfs als symbool voor de Haagse Vogelbescherming gekozen. Door de komst van de vos weken de meeuwen uit naar de veilige daken van Den Haag. In de naburige duingebieden Berkheide en Lentevreugd werden in 2016 85 soorten vastgesteld (*van Reisen et al. 2017*).

In de Amsterdamse Waterleiding Duinen (AWD) waar in 1985-2015 in totaal 121 broedsoorten (jaarlijks 70-75) zijn vastgesteld, namen bos- en struikvogels sterk toe (*Van der Spek et al. 2018*). Verruiging en bosvorming werden als de belangrijkste oorzaken aangewezen. Patrijs, torenvalk, boomvalk, wulp, ransuil, zwarte specht, zomertortel, veldleeuwerik, tapuit, paapje, kauw en kleine barmsijs verdwenen in deze periode terwijl acht nieuwe soorten zich vestigden als broedvogel: aalscholver, roerdomp, wespendief, buizerd, havik, blauwborst, goudvink en appelvink. In 2013 en 2014 was er een territoriale (maar solitaire) tapuit aanwezig en in 2006 en 2014 was er een succesvol broedgeval van de grauwe klauwier, terwijl er in 2015 twee territoriale mannetjes aanwezig waren (*Van der Spek et al. 2018*).

Nachtegaal, 14 april 2015, Westplaat, foto: Ruurd Boonstra.

Ook in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland (NPZK) en in het Noordhollands Duinreservaat is de broedvogelbevolking sterk veranderd. Factoren en processen die ook op Voorne en elders voorkomen worden genoemd zoals vergrassing, verruiging, verdroging, begrazing, de afname van het konijn, de komst van vos en havik (*Veenstra, 2016 en 2018*). In 2016-17 werden in totaal 96 verschillende soorten broedvogels vastgesteld in het NPZK. Sinds eind jaren negentig verdwenen onder meer boomvalk, zomertortel en paapje. Eerder al hielden tapuit en enkele bodembroeders zoals wulp het voor gezien. Daar tegenover staat dat grauwe gans, aalscholver, vuurgoudhaan, boomleeuwerik en appelvink juist toenamen of zich recent als nieuwkomer hebben gevestigd (*Slaterus et al. 2018; Veenstra, 2016, 2018*).

De duinen van het Zwanenwater vertonen wel enige overeenkomsten met Voornes Duin: Twee duinmeren met (tot voor kort) kolonies van lepelaar en aalscholvers (*Provincie Noord-Holland, 2017*).

Mogelijk zijn daarom ontwikkelingen van het Zwanenwater ook relevant voor Voornes duin en vice versa. Al meer dan 100 jaar bevond zich in het Zwanenwater een grote kolonie lepelaars. In 1963 werden daar nog 176 paren geteld maar in 2003 was het aantal broedparen al gereduceerd tot 20 terwijl in 2013 en 2014 nog maar drie broedparen resteerden. Deze achteruitgang viel samen met de komst van de vos (*Provincie Noord-Holland, 2017*). Eerder al was de lepelaarskolonie van het Naardermeer in 1988 verlaten door vossenpredatie (*Sovon-onderzoek Nederland 2018*). Blijkbaar gaan door de komst van de vos de lepelaars elders broeden en dat zou mogelijk ook kunnen gebeuren in het Quackjeswater. Naast de vos speelde ook broedplaatscompetitie met aalscholvers (1200 paar) in het Zwanenwater mogelijk een rol. Daarnaast zou het verdwijnen van veel rietvogels door het afgrazen van riet door ganzen, zoals al in het Breede Water en het Quackjeswater en ook op Texel is gebeurd, ook in het Zwanenwater kunnen optreden. Daarom wordt in het kader van de instandhoudingsdoelen van de lepelaar, roerdomp en bruine kiekendief overwogen de zomerganzen weg te vangen (*Provincie Noord-Holland, 2017*).

Ook op de Waddeneilanden laten struweelvogels als grasmus, braamsluiper, roodborsttapuit, kneu en putter een sterke toename zien (*Staatsbosbeheer Texel, 2016; De Raad et al. 2019; De Boer et al. 2018; Scholten, 2018; Postma, 2018*). Ook soorten van vochtige en natte struwelen als blauwborst en nachtegaal doen het op meerdere eilanden goed. Op Vlieland was er in 2018 voor het eerst in jaren weer sprake van een zeker broedgeval van de grauwe klauwier (*De Boer et al. 2018*). Begrazing en verjonging van de duinen door middel van plaggen zouden positief gewerkt hebben voor de vogels van het open duin. Toch zijn karakteristieke duinvogels als scholekster en wulp op de Waddeneilanden meestal afgenomen terwijl boomvalk, ransuil en sperwer vaak zijn verminderd of zelfs verdwenen terwijl buizerd en havik zijn toegenomen.

Opmerkelijk is dat in de Noordkop van Noord-Holland en lokaal op de Waddeneilanden de tapuit zich weer aan het herstellen is, waarschijnlijk als gevolg van beheersmaatregelen. Zo lijkt de stand van de tapuit op Texel zich te stabiliseren (*Staatsbosbeheer Texel, 2016; De Raad et al. 2019*). In 2020 werd op Texel zelfs een broedgeval vastgesteld van een vrouwtje tapuit dat een jaar eerder op Norderney in Duitsland was geboren, een dispersie over een afstand van 160 kilometer (*Digitale Nieuwsbrief Sovon, juni 2020*). Op Vlieland nam de tapuit toe van 12 paar in 2001 naar 17 in 2018 en op Terschelling nam de soort in de getelde gebieden toe van 20 territoria 2006 naar 45 in 2012 en zelfs 74 in 2018 (*De Boer et al. 2018, Scholten, 2018*). Figuur 8 illustreert de eerst drastische achteruitgang en daarna het duidelijke herstel van de tapuit in het telgebied Waterplak op Terschelling waarbij de soort eerst afnam van 18 paar in 1986 tot slechts 1 paar in 2001. Na begrazing met pony's en geiten met een wisselende begrazingsdruk trad een herstel op tot 13 paar in 2016. Dit herstel viel samen met de toename van het konijn.

De eerste drie jaren 1986, 1989 en 1992 zijn niet opeenvolgend, daarna een doorlopende reeks van 1996 t/m 2016 (*J. A. J. Vink, persoonlijke mededeling*).

Evenals bij de Voornse duinmeren wordt voor het Texelse duinmeer De Geul het verdwijnen van rietkragen door ganzenvraat genoemd waardoor roerdomp en rietgors verdwenen en ook rietzanger en kleine karekiet het daar moeilijk hebben (*Staatsbosbeheer Texel, 2016; De Raad et al. 2019*).

Discussie

Met een totaal voor heel Voorne van 133 broedsoorten in 2011-20 waarvan 113 soorten in het duin- en kustgebied, behoort Voorne, dankzij een grote variatie in habitats, tot de vogelrijkste gebieden van Nederland. Het totaal van 39 Rode Lijstsoorten, waarvan 27 in het kustgebied, onderstreept de betekenis van dit gebied voor broedvogels. Voor 1958-68 werd een aantal van 111 broedsoorten voor Voorne vermeld

Tapuit, 3 september 2019, Groene Strand, foto: Ruurd Boonstra.

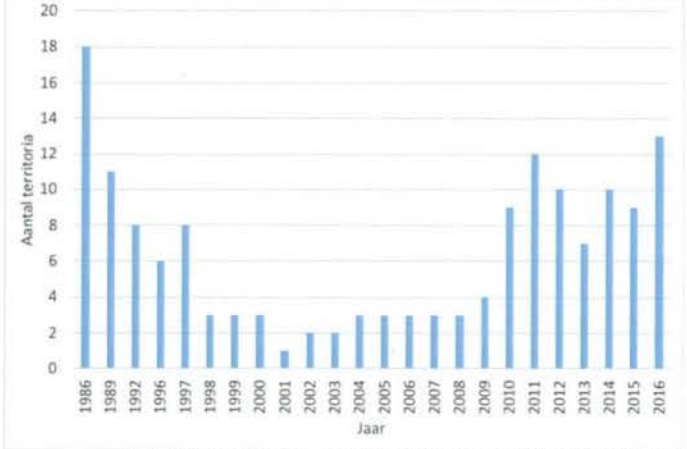

Figuur 8. Aantal broedparen van de tapuit in het telgebied Waterplak op Terschelling

vergeleken met 110 in die tijd voor Texel (*Adriani et al. 1968*). Van de door Willems et al. (2006) geselecteerde typische duin- en kustsoorten met destijds minimaal 20% van Nederlandse broedpopulatie in duin- en kustgebied, broeden er 17 in het Voornse duin- en kustgebied. 113 broedsoorten voor de duin- en kuststreek van Voorne ligt hoger dan die van de meeste duingebieden van het Nederlandse vasteland en is van dezelfde orde als voor de Waddeneilanden (Vlieland: 113, Terschelling: 108, Ameland: 96, Schiermonnikoog: 100)[3].

In de eerste helft van de vorige eeuw werd Voornes Duin evenals de meeste andere Nederlandse duingebieden veel meer dan nu gekenmerkt door verstuiving en dynamiek. Die dynamiek was later door versnelde vegetatiesuccessie, vergrassing en verruiging grotendeels verdwenen met als belangrijke oorzaken de afname van begrazing door het konijn en door stikstofdepositie (Kooijman et al. 2010, 2012). Het gevolg was dat typische duinvogels op Voorne zoals wulp, tapuit, paapje, veldleeuwerik en grauwe klauwier verdwenen. Hoewel ook enkele schaarse bossoorten zoals zwarte specht en wielewaal geheel of nagenoeg verdwenen, deden de bos- en struikvogels het de laatste jaren over het algemeen uitstekend.

In Voornes Duin is men echter al enige jaren bezig de dynamiek te herstellen door lokaal begroeiing te verwijderen en de duinen te laten begrazen, waardoor weer pioniersituaties zijn ontstaan en de omstandigheden voor met name soorten van open terrein gunstiger zijn geworden. Zo zijn gras- en boompieper, boomleeuwerik en roodborsttapuit weer toegenomen. Soorten als tapuit en veldleeuwerik ontbreken nog maar het is bemoedigend dat met name in de Kop van Noord-Holland en op de Waddeneilanden beheersmaatregelen de afname van deze soorten tot staan lijken te hebben gebracht en zelfs lokaal weer voor een toename hebben gezorgd. De (bescheiden) terugkeer van de tapuit op Solleveld tussen Den Haag en Monster, hemelsbreed slechts ca. 15 km van Voorne (*VWG Solleveld, 2019*) maar ook in de Amsterdamse Waterleidingduinen, AWD (*Van der Spek et al. 2018*), suggereert dat een terugkeer van deze en andere soorten op Voorne misschien niet heel waarschijnlijk maar toch ook niet helemaal onmogelijk is. Zo zijn er ook weer incidentele recente vestigingen van de grauwe klauwier in de AWD en op Vlieland geweest (*Van der Spek et al. 2018; De Boer et al. 2018*). Ook de recente terugkeer van de dwergstern, strandplevier en bontbekplevier bij de Groene Punt (De Klimaatbuffer) die daar in de jaren dertig van de vorige eeuw ook al broedden maar ook de recente vestigingen van kolonievogels als lepelaar, kleine zilverreiger en aalscholver stemmen tot optimisme.

3) Hierbij moet aangetekend moet worden dat de getelde gebieden van grootte kunnen verschillen, de telperiode anders kan zijn geweest en omliggende polders wel of niet zijn meegerekend. Oppervlakte geteld in of rond 2018: Ameland: 946 ha; Terschelling: 5950 ha; Het Noordhollands Duinreservaat: 5300 ha; Nationaal Park Zuid-Kennemerland: 3589 ha; Berkheide en Lentevreugd (2016): 1001 ha; Meijendel (2017): 1822 ha; Solleveld: 334 ha.

Dankwoord

Met dank aan Sander Elzerman, Sjaak Lobs, Kees Scharringa, Ton van Schie, George Tanis, Peter Vermaas en Jaap Vink voor gegevens en rapporten en Han Meerman, Ruurd Boonstra en Kees van Rij voor het beschikbaar stellen van foto's. Het copyright van de foto's blijft bij de fotografen.

Literatuur

K. Adriaanse (2019). Broedvogel inventarisatie 2019 Mildenburg, Zuid-Hollands Landschap SOVON-telgebied 4833. KNNV afdeling Voorne Vogelwerkgroep. Mededeling 289.

M. J. Adriani, E. van der Maarel. Voorne in de branding: een beschouwing over de natuurwetenschappelijke betekenis van het kustgebied van Voorne in verband met mogelijke technische werken in dit gebied. Oostvoorne. St. Wetenschappelijk Duinonderzoek, 1968.

R. Bijlsma (1993). Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Fontaine Uitgevers B.V.

P. de Boer, C. Zuhorn (2018). Broedvogels van de terreinen van Staatsbosbeheer op Vlieland in 2018. Sovon-rapport 2018/61. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

B. W. van Dijk, C. M. Lok (2020). Vogels van Voornes Duin, Vroeger en Nu. In de Branding 28 nr.2:2-8.

H. op den Dries (2014). Broedvogelinventarisatie 2009 t/m 2013. Beningerslikken. KNNV-Afd. Voorne-Vogelwerkgroep Mededeling nr. 211.

H. op den Dries (2019). Broedvogelinventarisatie 2019 Beningerslikken, Vogelwerkgroep van de KNNV afdeling Voorne. Mededeling nr. 287.

J. Duindam, G. J. van Geest, A. J. A. van Schie (2009). Broedvogels in Solleveld 1996-2008.
Holland's Duinen 53: 62-74.

R. P. B Foppen, C. A. M. van Turnhout, A. van Dijk, A. Boele, H. Sierdsema, F. Hustings (2017). Reconstructing trends in bird population numbers by integrating data and information sources. Vogelwelt 137:80-8.

F. Hooijmans (2018). Broedvogelmonitoring Meijendel 2017. Holland's Duinen 71:43-59.

A. Kooijman, A. van Hinsberg, E. Noordijk, M. van Til, C. Cusell (2010). Stikstofdepositie in kalkrijke en kalkarme duinen: gaat het wel zo goed? De Levende Natuur 111:166-70.

A. Kooijman, H. van der Hagen, E. Noordijk (2012). Stikstof depositie in de duinen: alles in beeld? Landschap 29:147-154.

F. Majoor, R. Slaterus, M. Annema (2012). Broedvogels van de Duinen van Goeree in 2011. Sovon-rapport 2012/38. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

M. Nijssen, B. Wouters, J. Vogels, A. Kooijman, H. van Oosten, C. van Turnhout, M. Wallis de Vries, J. Dekker, I. Janssen (2014). Begrazingsbeheer in relatie tot herstel van faunagemeenschappen in droge duingraslanden. Eindrapportage 2009-2013. OBN rapport 2014/OBN190-DK, Driebergen.

J. Postma (2018). Broedvogels van de terreinen van Staatsbosbeheer op Ameland in 2018. Sovonrapport 2018/58. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Provincie Noord-Holland (2017). Natura 2000 Beheerplan Zwanenwater & Pettemerduinen 2018-24.

J. A. de Raad, L. I. Kooistra (redactie, 2019). Vogels op Texel. Jaaroverzicht 2018.

J. C. van Reisen, G. van Ommering, B. J. M. ter Haar en J. de Leeuw (2017). Broedvogelmonitoring Berkheide 2015 en 2016. Holland's Duinen 69:38-51.

S. Scholten (2018). Broedvogels van Terschelling in 2018. Sovon-rapport 2018/54. Sovon
Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

R. Slaterus, M. Klemann (2018). Broedvogels van Nationaal Park Zuid-Kennemerland in 2016-2017. Sovon-rapport 2018/03. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

J. Snoeij (2014). Broedvogelinventarisatie van de Hollemare 2014. KNNV-afd. Voorne-Vogelwerkgroep. Mededeling 241.

Sovon Vogelonderzoek Nederland (2018). Vogelatlas van Nederlandse broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering. Kosmos. Uitgever: Utrecht/Antwerpen.

P. Stins (2009). Broedvogelinventarisatie Meertje de Waal 2009. KNNV-afd. Voorne-Vogelwerkgroep Mededeling 192.

V. van der Spek, L. Schaap, A. Ehrenburg (2018). Dertig jaar broedvogelmonitoring in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Limosa 91:108-22.

VWG Solleveld (2019). Broedvogelrapport Solleveld 2019. Interne publicatie.

Staatsbosbeheer Texel (2016). Jaarverslag 2016.

B. Veenstra (2016). Website Broedvogels in het Noordhollands Duinreservaat 1982-2014. https://www.eco-on-site.nl/mirrors/pwn-puur-natuur/pwn-broedvogels/NHD/site8214/INTRODUCTIE.HTM.

B. Veenstra (2018). Broedvogels in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland 1996-2017. https://www.eco-on-site.nl/mirrors/pwn-puur-natuur/pwn-broedvogels/NPZK/site9611/INTRODUCTIE.HTM.

P. Vermaas en K. Adriaanse (2019). Broedvogelinventarisatie Het Groene Strand-West (BVK XIII) 2019. KNNV- afdeling Voorne-Vogelwerkgroep. Mededeling nr. 295.

Vogelbescherming Nederland (2014) Toevlucht voor de tapuit. Bescherming van een bijzondere trekvogel. Brochure.

H. Walbroek (2019). Broedvogels op de Slikken van Voorne Seizoen 2019. KNNV-afdeling Voorne-Vogelwerkgroep. Mededeling nr. 293.

J. C. P. Westgeest, J. P. Oppentocht, A. D. Tates (2008). Vijftig jaar vogeltelling in Meijendel: 1958 t/m 2007. Holland's Duinen 52:3-48.

F. Willems, C. van Turnhout, W.-B Loos, D. Zoetebier (2006). Belang van het Nederlandse duin- en kustgebied voor broedvogels. SOVON-onderzoeksrapport 2006/07. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

L. Zwarts, R. Bijlsma, J. van der Kamp, E. Wymenga (2009). Living on the edge. Wetlands and birds in a changing Sahel. KNNV Uitgeverij, Zeist.